
СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

I МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.2:338.246.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.2>

Вітер О.М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0269-6414>

Килин О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стручок Н.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Viter Oleksandra, Kylin Oksana, Struchok Natalia
Ivan Franko National University of Lviv

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТРАТЕГІЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ

EUROPEAN POST-WAR ECONOMY RECONSTRUCTION STRATEGIES

Метою дослідження є теоретичний аналіз досвіду країн, які здійснювали відновлення економік після воєнних конфліктів, для формування моделі післявоєнного відновлення економіки України. У дослідженні застосовано загальнонаукові методи теоретичного аналізу: логіки, порівняння, узагальнення та систематизації. Проаналізовано європейський досвід реструктуризації економіки після Другої світової війни. Особлива увага зосереджена на моделях відновлення Великобританії, Франції та Німеччини, які отримали найбільшу фінансову допомогу відповідно до «Плану Маршала», та є прикладами найбільш ефективного використання коштів. Однак, вирішальним фактором у досягненні економічного успіху, були зусилля самих європейців, які змогли успішно вирішити свої економічні проблеми оскільки володіли власними баченнями відбудови своїх країн. Узагальнюючи закордонну практику, доцільно запозичити досвід європейських країн для формування української моделі післявоєнного відновлення, з урахуванням обставин розвитку нашої країни.

Ключові слова: «План Маршалла», моделі повоєнного відновлення, реструктуризація, соціальне ринкове господарство, індикативне планування, лібералізація економіки.

The purpose of the study is a theoretical analysis of the experience of countries that have restored their economies after military conflicts, in order to form a model of the post-war recovery of Ukraine's economy. The research uses general scientific methods of theoretical analysis: logic, comparison, generalization and systematization. The European experience of economic restructuring after the Second World War is analyzed. The main attention is paid to the analysis of the European recovery program, which is known as the "Marshall Plan". The peculiarities of the "Marshall Plan", which was used to restore post-war Europe, were clarified. The focus is on the recovery models of Great Britain, France and Germany, which received the most aid under the economic recovery plan and are examples of the most efficient use of funds. The most important success factors of the analyzed countries in their rapid economic success are outlined. Examples of countries that have gone through the path of post-war reconstruction show that there is no single recipe for economic recovery, it is special for each country. Despite

certain peculiarities and differences in the development of countries, governments used a number of tools that are common to all successfully restored post-war economies: the use of indicative planning with further liberalization of the economy; creation of a large number of jobs by the state; support of the entrepreneurial sector of the economy; export orientation of the economy; renewal of capital and creation and development of high-tech industries; creation of favorable conditions for domestic investments and significant infusion of external financial resources. But scientists note that the decisive factor in achieving economic success was the efforts of the Europeans themselves, who were able to independently and successfully solve their economic problems. Lasting success was achieved precisely by those countries that had their own national strategies for rebuilding the economy. Summarizing the foreign practice of post-war economic recovery and the steps and models used by countries to recover their economies, it is advisable to borrow the experience of European countries to form a Ukrainian model of post-war recovery, taking into account the circumstances of our country's development.

Key words: "Marshall Plan", models of post-war recovery, restructuring, social market economy, indicative planning, economic liberalization.

Постановка проблеми. Повномасштабна російсько-українська війна нещадно знищує країну та завдає величезних збитків економіці України. Наша країна втрачає матеріальні та фінансові ресурси, інфраструктуру, людський капітал, знижується конкурентоспроможність економіки країни.

За статистичними даними 2022 року, динаміка основних макроекономічних показників української економіки демонструє зниження реального ВВП на 32%; інфляційні процеси становлять 29,3% до попереднього року. Зростання цін негативно впливає на рівень споживання, купівельну спроможність громадян та на рівень сукупного попиту в країні [1]. За даними Міністерства фінансів доходи державного бюджету 2023 року на 46% фінансуватимуться за рахунок міжнародних фінансових організацій та союзників. Станом на листопад 2022 року очільники країни заявили про 1 трлн доларів, які необхідні для відновлення України [2]. Втрати не остаточні, вони кожного дня зростають і неможливо остаточно визначити всі збитки. Така динаміка макроекономічних показників свідчить про те, що післявоєнне відновлення буде складним процесом і тому, важливим є аналіз світової практика післявоєнного відновлення економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В умовах російсько-української війни науковці та дослідники демонструють інтерес, щодо проблем повоєнного відновлення економік. Це роботи Бородіної О.А. [8], Данилишина Б. [10], Іванова С.В. [4], Ляшенка В.І. [8], Підоричевої І. [6], а також Кіндзерського Ю., Зверякова М., Кизими М., Шапрана О. та ін. Також, 27 квітня 2023 року в Інституті економіки та прогнозування НАН України відбулась науково-практична конференція «Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України», де одним із ключових питань обговорювалось визначення доцільності й механізмів імплементації позитивного іноземного досвіду післявоєнної відбудови. Однак, на нашу думку, проблема післявоєнного відновлення потребує особливої уваги і стосується саме європейських країн, які найбільш ефективно використали запозичені кошти та володіли власними планами виходу з післявоєнної кризи.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз досвіду європейських країн, які здійснювали найефективніше відновлення економік після воєнних конфліктів, для формування моделі післявоєнного відновлення економіки України. Нас також цікавлять методи та підходи, які застосовували європейські країни та які б Україна могла врахувати у своєму післявоєнному відновленні.

Виклад основного матеріалу. Найбільш відомим та успішним прикладом повоєнного відновлення є «План Маршалла» – результатом якого був економічний бум країн Європи після Другої світової війни (1948 р. – 1970-х років). Офіційна допомога розвитку розпочалася у 1948 р., коли Конгрес США ухвалив Акт про економічне співробітництво (Economic Cooperation Act). Передумовами для його впровадження стали складні економічні обставини, що склалися в країнах Західної Європи в повоєнний

період, які без зовнішньої допомоги не могли забезпечити відновлення та стабільне функціонування власних економік [3].

Відповідно до цього плану, США протягом 1948–1952 рр. спрямували до європейських країн близько 13 млрд дол. США (за нинішніми цінами 215 млрд дол.) у формі економічної та технічної допомоги (це 2 % ВВП країни). План був розроблений так, щоб розподілити допомогу залежно від валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення та з врахуванням промислового потенціалу країн-реципієнтів. Загалом, на реалізацію плану відновлення, допомога надавалась шістнадцяти країнам Європи. Однак, найбільшу допомогу (2/3 всіх коштів), отримали Великобританія, Франція, Італія, Західна Німеччина та Нідерланди [3]. Урядами країн-реципієнтів було розроблено механізм використання власних і запозичених коштів: власні кошти країни використовували для поточних витрат; запозичені кошти, для капітальних інвестицій [4]. Країни-реципієнти в обмін на одержання фінансової допомоги взяли на себе зобов'язання:

- проведення структурних реформ у своїх країнах;
- розвиток вільного підприємництва;
- забезпечення фінансової стабільності.

А також: створення сприятливих умов для приватних інвестицій США; зниження імпорتنих митних тарифів; постачання до Сполучених Штатів дефіцитної сировини; регулярного звітування про використання одержаних коштів [4].

Саме завдяки «Плану Маршалла» за період 1947–1952 рр. країнам Європи вдалося досягти рівня повного відновлення економіки. Про високу ефективність реалізованих проєктів міжнародної допомоги свідчить той факт, що за чотири роки його імплементації:

- ВВП європейських країн зріс на 32,8%, зі 119 мільярдів 1947 року до 159 мільярдів у 1951 році.
- промислове виробництво зросло на 40% у порівнянні з довоєнним рівнем;
- обсяг сільськогосподарської продукції – на 11% у 1953 році;
- обсяги європейської торгівлі зросли на 40% [4].

Істотним фактором економічних досягнень Західної Європи став ефективний розподіл ресурсів між розвитком традиційних і новітніх технологій.

Відбудова економік в різних країнах проходила з різним успіхом. Наприклад, США, на території якої не проходили воєнні дії, швидко відновилися та стала лідером світової економіки. Після Другої світової війни США пережили економічний бум, та швидке економічне зростання. Завдяки «плану Маршала» для американських товарів були відкриті нові європейські ринки збуту, його іноді називають «акцією, продиктованою надзвичайно освіченим розумінням власних інтересів» [5]. Реформи, запроваджені урядом, підтримували споживчі витрати, позитивно впливали на формування сукупного попиту в країні та допомагали підтримувати зростання економіки.

Хорошим прикладом післявоєнної відбудови економіки є Великобританія, яка відповідно до плану післявоєнного відновлення отримала 26% від загальної суми виділених коштів. Країна вийшла з Другої світової війни з ослабленою економікою, втративши 25% національного багатства, біля третини торговельного флоту, матеріальні збитки оцінювались у 8,5 млрд фунтів. Однак, повоєнне відновлення Великої Британії відбувалося доволі швидко. Уряд шлях до відновлення вбачав у межах змішаної економіки та збільшення в економіці частки держави. Стратегія відновлення включала:

- націоналізацію частини галузей і окремих підприємств з метою зниження цін на сировину, паливо, електроенергію, транспортних тарифів. Націоналізувалися електростанції, транспорт, деякі підприємства вугільної та газової промисловості;
- була прийнята спеціальна чотирирічна програма збільшення сільськогосподарського виробництва для зменшення імпорту продуктів та збільшення експорту. У результаті в 50-ті роки англійське сільське господарство стало наймеханізованим у світі;

– передбачалися зміни у соціальній сфері. За участю держави удосконалювалась система охорони здоров'я і соціального страхування, розгорталося житлове будівництво, відбувалося покращення системи освіти [5].

Для Великої Британії 50-ті роки ХХ століття стали періодом стабільного зростання економіки. До кінця цього десятиліття обсяг промислового виробництва зріс на 18% і економіка досягла повоєнного рівня. Однак, переломним у повоєнній Британії став 1979 рік, коли уряд очолила Маргарет Тетчер. Її програма базувалася на обмеженні державного регулювання, посиленні ринкових механізмів і стимулюванні приватного підприємництва через зменшення податків та закриття збиткових підприємств. Станом на 1987 рік 25% населення було задіяно в малому бізнесі. Велика Британія не тільки забезпечила себе енергоресурсами, а й стала експортером нафти, увійшовши до десятки нафтовидобувних країн. У світовій торгівлі частка Великої Британії стабілізувалася на рівні 7%. Також зменшилася зовнішня заборгованість, збільшилися золото-валютні резерви, укріпився курс фунта. У країну активно заходив іноземний капітал. Після націоналізації перших повоєнних років, вирішальними стали приватизація, максимальна дерегуляція та всебічна підтримка приватного підприємництва. Відтак, ринкові механізми перемогли державне регулювання. Уряд Маргарет Тетчер був переконаний, що держава повинна повернутися до ролі «сторожа», звівши до мінімуму державне втручання в економіку. Основна його мета була навчити людей розраховувати тільки на себе. Успіхи 80-х років у розвитку економіки Великої Британії отримали назву «англійського дива» [5; 6].

Франція також зазнала значних економічних збитків: на 70% скоротилося промислове виробництво, вдвічі зменшилося виробництво продукції сільського господарства. Продуктивність праці французького працівника була в 3 рази нижча, ніж американського і в 1,5 рази менша, ніж англійського. Із 13 мільярдів доларів, які США виділили на план відновлення, Франція отримала близько 18% від загальної суми. Однак, післявоєнне відновлення економіки відбувалося значно швидше ніж у Великобританії. Було розроблено План модернізації та переоснащення економіки Франції (Plan de Modernisation et d'Équipement), головним ідеологом якого був відомий французький політичний діяч, економіст і дипломат Жан Монне. Відповідно до плану модернізації та реконструкції:

– було визначено пріоритетні галузі, які могли дати імпульс розвитку національного виробництва: вугільна промисловість; виробництво електричної енергії; чорна металургія; будівництво; транспорт; сільськогосподарське машинобудування. Для кожної з цих галузей було розроблено програми модернізації, обов'язкові для виконання органами влади у співпраці з підприємствами. Для розвитку інших галузей були створені, у кожній із них, комісії, які включали директорів підприємств, представників профспілок, інженерних працівників та робітників, які були зацікавлені у розвитку і модернізації галузі;

– відбувалась технічна перебудова та оновлення капіталу та на його основі підвищення продуктивності праці та прагнення повного використання наявних людських ресурсів;

– розвивалась зовнішня торгівля у тих галузях і секторах економіки, в яких позиції Франції були найбільш вигідні. Нарощення обсягів промислового виробництва та експорту мало стабілізувати економіку, знизити імпортозалежність товарного ринку, підвищити обсяги капітальних інвестицій [6; 7].

Довоєнний рівень виробництва був відновлений вже в 1948 р. Позикові кошти залучалися тільки на ті проекти, які здатні були запустити економіку, надати їй потужний імпульс. Післявоєнний французький уряд націоналізував банки, страхові компанії, повітряний транспорт, шахти, авіабудування і концерн «Renault», як покарання його власника за військову допомогу Німеччині [6]. Особлива увага приділялася модернізації промисловості, розвитку машинобудування, радіоелектроніки, приладобудування. Виникли нові галузі: атомна, електронна, нафтопереробна [6].

Використання державного регулювання було особливістю економічної стратегії 50–60-х років. Усі великі проекти у Франції фінансувалися державою. Серйозні результати були досягнуті в соціальній сфері: значно зросли номінальна заробітна плата і пенсії, була створена єдина система соціального страхування, введені пільги для працівників сільського господарства, будувалося дешеве житло. Після світової економічної кризи 70-80-х років уряд змінив економічну політику. Для посилення ролі ринкового механізму був знятий контроль над цінами, скорочені бюджетні витрати на субсидування кризових і стимулювання розвитку перспективних галузей. Була проведена приватизація банків, страхових компаній, прибуткових підприємств в конкурентних галузях. Отже, лібералізація економіки давала свої позитивні результати. Щорічний приріст ВВП стабільно зростає і економічне зростання цього періоду отримало назву «славного тридцятиріччя» [7].

Доцільно проаналізувати також і досвід Німеччини, яка пережила швидко та найбільш ефективне післявоєнне економічне відновлення. Німеччина найбільше постраждала від військових дій з усіх Європейських країн. Із 13 мільярдів доларів, які США виділили на відновлення економік, Західна Німеччина отримала близько 11% від усієї суми. Основним ідеологом післявоєнного відновлення Німеччини був міністр економіки Л. Ерхард, що увійшов в історію як батько «німецького економічного дива» та заклав фундамент соціальної ринкової економіки. Головними елементами запропонованої Ерхардом Л. моделі розвитку «соціального ринкового господарства» були:

- високий рівень добробуту всіх верств населення, високий рівень споживання, який стимулює виробництво;

- стимулювання вільної ринкової конкуренції і розвиток приватного підприємництва. При важкому матеріальному руйнуванні економіки розпочалося оновлення виробничого капіталу для забезпечення високої продуктивності праці;

- активна роль держави в забезпеченні соціального захисту незахищених верств населення (безробітних, малозабезпечених), надавалась підтримка через дотації деяким галузям (сільському господарству, гірничодобувній і суднобудівній промисловості). Крім того, було вжито спеціальних заходів щодо недопущення надмірної концентрації виробництва і капіталу, щоб уникнути формування монополій [7; 8].

Запропонована Л. Ерхардом модель соціально-ринкової економіки показала вдале поєднання економічної та соціальної політики, яку може проводити держава. Історія економічного відродження Німеччини після Другої світової війни є одним з прикладів найуспішнішого і найефективнішого використання позичкових коштів, найбільш успішної реалізації ідей лібералізації економіки за умови збалансованої участі держави в економічному житті.

Висновки. Отже, «План Маршалла» досяг своєї мети. Вінстон Черчилль назвав його «найбезкорисливішим актом в історії», а Білл Клінтон «початком шляху, який привів до економічного дива» [9]. Реалізація Плану Маршалла дала змогу досягти позитивних результатів: сприяла європейській індустріалізації та створенню високорозвиненого індустріального регіону, зокрема відновленню сталеливарної, машинобудівної та хімічної промисловості; стимулювала залучення інвестицій у Західну Європу; підтримувала розвиток демократичних урядів.

Однак, існує думка, що вирішальним фактором у реалізації «Плану Маршалла» стали зусилля самих європейців, які змогли самостійно й успішно вирішити свої економічні проблеми, оскільки були озброєні власними національними стратегіями розбудови [10].

Приклади країн, які пройшли шлях післявоєнної відбудови показують, що немає єдиного рецепту відновлення економіки, він є особливим для кожної країни і залежить від її економічних, геополітичних і культурних особливостей. Однак, незважаючи на певні особливості та відмінності, уряди країн застосовували ряд інструментів, спільних для всіх успішно відновлених після війни економік: державне антикризове регулювання (яке дозволяє активізувати процеси відновлення національного виробни-

цтва) з подальшою лібералізацією економіки; розвиток високотехнологічних галузей економіки; формування експортноорієнтованої економіки; значне вливання зовнішніх фінансових ресурсів. Тому, на наш погляд, врахування стратегій післявоєнного відновлення економік країн Європи може бути застосована для формування української моделі, що є питанням перспективи подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Макроекономічні показники економічного та соціального розвитку України на 2022–2023 роки. URL: <https://construction-market.korfor.com.ua/makroekonomichni-pokaznyku-na-2022-2023-roky/>
2. Ціна російської агресії: що втратила економіка України за рік війни. URL: <https://weukraine.tv/tsina-rosijskoyi-agresiyi-shho-vtratyla-ekonomika-ukrayiny-za-rik-vijny/>
3. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Столярчук Я.М. Міжнародна економіка : підручник. Київ : КНЕУ, 2014. 762с.
4. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. № 1 (686). URL: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/6678>
5. Відновлення економік європейських країн і України: історичний досвід та сучасні виклики. URL: [https://ukranews.com/ua/publication/1784\\$vidnovlennya\\$ekon...\\$ta\\$suchasni\\$vyklyky](https://ukranews.com/ua/publication/1784$vidnovlennya$ekon...tasuchasni$vyklyky).
6. Підоричева І. Післявоєнне відновлення Європи: досвід та уроки для України. *Журнал європейської економіки*. 2022. Том 21. № 2. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1592>
7. П'ять історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html
8. Бородіна О.А., Ляшенко В.І. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1(42). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/186648/17-Borodina.pdf?sequence=1> DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134)
9. План Маршала. URL: <http://surl.li/ooep>
10. Данилишин Б. Про «План Маршалла для України» і не тільки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/1/685066/5>

References:

1. Makroekonomichni pokaznyky ekonomichnoho ta sotsial'noho rozvytku Ukrayiny na 2022–2023 roky [Macroeconomic indicators of the economic and social development of Ukraine for 2022–2023]. Available at: <https://construction-market.korfor.com.ua/makroekonomichni-pokaznyku-na-2022-2023-rok>
2. Tsina rosiys'koyi ahresiyi: shcho vtratyla ekonomika Ukrayiny za rik viyny [The price of russian aggression: what the economy of Ukraine lost during the year of the war]. Available at: <https://weukraine.tv/tsina-rosijskoyi-agresiyi-shho-vtratyla-ekonomika-ukrayiny-za-rik-vijny/>
3. Lukyanenko D.H., Poruchnyk Y.M. Stolyarchuk A.M. (2014) Mizhnarodna ekonomika [International economy]: pidruchnyk. Kyiv: KNEU, 762 p.
4. Ivanov S.V. (2019) Ekonomichne vidnovlennya i rozvytok krayin pislya zbroynykh konfliktiv ta voyen: nevtracheni mozhlyvosti dlya Ukrayiny [Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unmissable opportunities for Ukraine]. *Ekonomika Ukrayiny*, no. 1 (686). Available at: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/6678>
5. Vidnovlennya ekonomik yevropeys'kykh krayin i Ukrayiny: istorychnyy dosvid ta suchasni vyklyky [Restoration of the economies of European countries and Ukraine: historical experience and contemporary challenges]. Available at: [https://ukranews.com/ua/publication/1784\\$vidnovlennya\\$ekon...\\$ta\\$suchasni\\$vyklyky](https://ukranews.com/ua/publication/1784$vidnovlennya$ekon...tasuchasni$vyklyky)
6. Pidorycheva I. (2022) Pislavyoyenne vidnovlennya Yevropy: dosvid ta uroky dlya Ukrayiny. [Postwar recovery of Europe: experience and lessons for Ukraine]. *Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky*, tom 21, no. 2. Available at: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1592>
7. P'yat' istoriy ekonomichnoho uspikhu pislya viyny: svitovyy dosvid dlya Ukrayiny [Five stories of economic success after the war: world experience for Ukraine]. Available at: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html

8. Borodina O.A., Lyashenko V.I. (2022) Povoyenne vidnovlennya ekonomiky: svitovyy dosvid ta sproba yoho adaptatsiyi dlya Ukrayiny [Post-war recovery of the economy: world experience and an attempt to adapt it for Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny*, no. 1(42). Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/186648/17-Borodina.pdf?sequence=1> DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134)

9. Plan Marshalla. Vikipediya [The Marshall Plan]. Available at: <http://surl.li/ooep>

10. Danylyshyn B. Pro "Plan Marshalla dlya Ukrayiny" i ne til'ky [About the "Marshall Plan for Ukraine" and beyond]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/1/685066/>
